

УДК 233.13:73(477)“XVI/XIX”

Лотоцька В. М.

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

САД ЯК ІДЕАЛЬНИЙ ОБРАЗ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЛАСТИЧНОМУ МИСТЕЦТВІ XVI–XX СТ.

Лотоцька В. М. Сад як ідеальний образ докілья в українському пластичному мистецтві XVI–XX ст. У статті розглядається сад як стійкий мотив у мистецтві, що пов'язаний із категорією ідеального простору. Висвітлюються народнопоетичні, релігійні та естетичні уявлення українського народу, що вплинули на формування традиційного українського садового простору. Встановлено, що з образом саду як ідеальним середовищем для перебування людини завжди були пов'язані християнські уявлення про рай, а сакральність є одним із найважливіших аспектів у сприйнятті навколишнього середовища українцями. У контексті дослідження проблематики ідеального докілья в українському пластичному мистецтві сад відіграє особливу роль, оскільки ідея рая стала ключовою для створення садів та парків. Для українських митців художнє осмислення простору набувало сакрального значення і садово-паркові ландшафти сприймалися ними як образ ідеального докілья, відповідаючи уявленням про те, яким саме має бути ідеальне середовище для перебування людини.

Ключові слова: сад, природа, рай, ідеальне докілья, сакральність, українське пластичне мистецтво.

Лотоцкая В. М. Сад как идеальный образ окружающей среды в украинском пластическом искусстве XVI–XX в. В статье рассматривается сад как устойчивый мотив в искусстве, связанный с категорией идеального пространства. Освещаются народнопоэтические, религиозные и эстетические представления украинского народа, которые повлияли на формирование традиционного украинского садового пространства. Установлено, что с образом сада как идеальной среды для обитания человека всегда были связаны христианские представления о рае, а сакральность является одним из важнейших аспектов в восприятии окружающей среды украинцами. В контексте исследования проблематики идеальной окружающей среды в украинском пластическом искусстве сад играет особую роль, поскольку идея рая стала ключевой для создания садов и парков. Для украинских художников эстетическое осмысление пространства приобретало сакральное значение и садово-парковые ланд-

шафты воспринимались ими как образ идеальной окружающей среды, соответствуя представлению о том, какой должна быть идеальная среда для обитания человека.

Ключевые слова: сад, природа, рай, идеальная окружающая среда, сакральность, украинское пластическое искусство.

Lototska V. A garden as an ideal image of the environment in the Ukrainian plastic art of the 16 – 20th centuries. The article deals with the features of the embodiment of the ideal image of the environment in the gardens on the basis of examples of Ukrainian plastic works of art of the 16 – 20th centuries. Gardens always embody man's worldview, value orientations, aesthetic values, typical for an epoch. Being developed in close connection with the general culture, and hence with styles prevailing in the art of each epoch, the gardens kept significance of ideal space.

The idea of the garden as paradise on the earth permeates all the stages of landscape gardening art and its monuments play a special role in the context of the research of ideal environment issues in the Ukrainian plastic arts. From Ukrainian point of view a garden is treated as a model of the world where God's plan was implemented, and it serves as one of the main forms of harmony between man and nature.

It is important to develop those concepts of the garden, which not only would give impetus to reflections on the spiritual foundations of landscape art, but also restore traditional Ukrainian interpretations of the notion «garden». So nowadays a cultural trend of the research of gardening art is of particular relevance. In the modern society it is the garden as a special worldview category that can encourage a formation of new ethic in the sphere of interrelationship between man and the environment.

It is known that according to Biblical ideas, a garden is, above all, a paradise, and it appears to be a fenced plot of land with the most favorable conditions for life. Embodiment of the idea of the garden as a sacred space started with pre-Christian ideas of spirituality of environment. A Christian idea of paradise was always connected with the garden as the ideal way for a human to stay. It was the garden as the model that guided the Christians in the development of environment. The idea of paradise became principal in creating gardens and parks. Subsequently, the concept of an ideal garden as a heavenly paradise is reflected in the medieval monastery gardens. It should be mentioned that in the medieval landscape gardening art monastery gardens were quite common, in comparison with the secular ones. During this period man's attitude to nature was primarily caused by Christian doctrine of heaven, and therefore it acquired deep meaning. The idea of fencing was the basis for the emergence of such a type of sacred garden as «Vertograd». In medieval symbolism such a fenced garden referred to the image of the «ideal garden».

In the Ukrainian Baroque culture a garden acquires original significance. In particular, the philosophers of that time spread the interpretation of the world as the garden, «God's Vertograd», that's why the world as a garden is «an allegory of mellow being, opposing the chaos of raw land». The religious symbolism of the garden of that time reached significant development, under

pressure of which, above all, spiritual efforts were understood.

In the Renaissance, there are new principles of composition of a garden. During this period perception of nature changed and an aesthetic ideal of environment is determined to be an idea of the transformation of nature by man.

Changing the worldview and aesthetic ideals in the middle of the 18th century appeared in spreading the idea of not a regular but landscape garden, in which depiction of environment was fulfilled in compliance with all elements of nature. The naturalness of the environment was achieved by means of the play of light and shadow, picturesque spots and effects of the perspective.

A landscape garden caused the attitude to nature as an aesthetic ideal, which has led to the concept of a natural garden. «Landscape» approach to the perception of the environment and the intensive development of science formed an attitude to the natural landscape as an aesthetic ideal. Tendency to spread features of naturalness and inviolability of the landscape was much deepened. Thus, in the 19th century, the concept of a natural garden appeared.

In the 19th and 20th centuries an idea of universality of a garden was widely spread, which combined not only aesthetic, but also useful and therapeutic functions.

For the Ukrainian worldview in the art of gardening an aesthetic ideal is also typical that has appeared in fostering floriculture for many centuries, and the changing flowers and blossom as the prototype of a new life in the garden is a way to identify national understanding of the universe in the art of gardening. The harmonious combination of the main garden plants, expressing our people's worldview, led to poetic interpretation of the Ukrainian garden.

The results of the research support the idea that in the process of the historical development of the Ukrainian people the ideal ways to streamline certain environment in the gardens have been embodied. A garden as a persistent motif in the art connected with the category of ideal space, eventually acquired new meaning. Embodiment of an idea of the garden as a sacred space started with pre-Christian ideas of spirituality of environment. Subsequently, the concept of an ideal garden as heavenly paradise is reflected in the medieval monastery gardens. Later, instead of a regular garden, an idea of landscape garden appeared, which embodied admiration for the grandeur of nature. Landscape garden predetermined the attitude to nature as an aesthetic ideal, which has led to the concept of a natural garden. For Ukrainian painters artistic interpretation of space acquired sacred significance and gardening landscapes were perceived by them as the image of an ideal environment, responding to ideas of an ideal environment for man's residence.

Keywords: *garden, nature, paradise, ideal environment, sacredness, Ukrainian plastic arts.*

Постановка проблеми. Сади завжди втілюють світорозуміння людини, ціннісні орієнтири, естетичні смаки, характерні для тієї чи іншої епохи. Розвиваючись у тісному зв'язку із загальною культурою, а отже, зі стилями, що панували в мистецтві кожної епохи, сади все ж зберігали значення ідеаль-

ного простору. Влучно характеризують концепцію саду слова Д. Ліхачова, згідно яких сад «завжди виражає певну філософію, естетичне уявлення про світ, ставлення людини до природи; це мікросвіт у його ідеальному вираженні» [9: 11]. Оскільки ідея саду як раю на землі пронизує всі етапи розвитку садово-паркового мистецтва, то його пам'ятки відіграють особливу роль у контексті дослідження проблематики ідеального довкілля в українському пластичному мистецтві.

В українському світорозумінні сад трактується як модель світу, де втілено Божий задум, і виступає однією із основних форм гармонії людини і природи. Для українців сад виступає «не просто архетипом буттєвого осмислення, а є філософією національного світобуття, побудованого на гармонійних засадах» [18: 89]. Проте у період динамічного ритму сучасної цивілізації таке традиційне українське сприйняття саду виявилось дещо призабутим і сад у нашому повсякденному розумінні досить часто сприймається як утилітарний об'єкт. Важливою є розробка таких концепцій саду, які б не лише давали поштовх до роздумів над духовними основами ландшафтного мистецтва, а й відновлювали традиційне українське трактування поняття саду. Тому культурологічний напрям дослідження садового мистецтва сьогодні набуває особливої актуальності. В умовах сучасного суспільства саме сад як особлива світоглядна категорія може сприяти формуванню нової етики у сфері взаємовідносин людини та довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Садово-парковому мистецтву присвячена значна кількість літератури, що висвітлює різноманітні його аспекти. Основну увагу дослідників, серед яких архітектори, культурологи, історики, краєзнавці, дендрологи, було спрямовано на вивчення планувальної організації ландшафтів, засобів формування паркової композиції та впливів на неї природних компонентів (А. Вергунов, В. Горохов, К. Гамалія, Ю. Курбатов), історії заснування парків та їх художньо-естетичних характеристик (В. Білоус, І. Родічкін, О. Родічкіна, Л. Рубцов). Існують також дослідження, присвячені регіональним особливостям садового мистецтва Галичини (Н. Левкович, Н. Соснова), Волині (О. Михайлишин), Полтавщини (Л. Шевченко), Харківщини (О. Бір'юва). Розкриття філософсько-світоглядних уявлень, символічного змісту садів, семантики садово-паркових стилів здійснено у дослідженнях В. Жадан, Р. Косаревської, Д. Ліхачова, М. Соколова, О. Соловйової, В. Тарас, П. Ямчука. На думку М. Соколова, втілення концепції саду як раю, яке залежно від світогляду певної епохи завжди має свої особливості, найкраще характеризує термін «принцип раю» [14: 10]. Розглядаючи декоративний сад як культурний феномен, В. Жадан стверджує, що головною умовою, що дозволяє ототожнити простір саду з ідеальним простором є насолода, котру відчуває людина, яка приходить у сад [5: 120].

Метою статті є розгляд образу саду, що пов'язаний із категорією ідеального простору, в українському пластичному мистецтві XVI–XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українському світорозумінні ще від часів прийняття християнства філософія саду і садівництва, орієнтуючись на ідеал Едемського саду, наповнювалася духовним змістом, структуруючись довкола розкриття гармонії саду як ідеалу для суспільного життя [18: 96].

Садівництво посідало важливе місце у господарській діяльності населення українських земель, про що свідчать численні записи мандрівників. Зокрема, у спогадах Павла Халєбського, який подорожував територією України у середині XVII ст., зазначається: «Дорога через Україну йшла здебільша серед численних садів, що їм нема ліку, і ланів усякого збіжжя заввишки людини, неначе те море безкрає, широке та довге. О, яка це благословенна країна!» [13: 28].

Вважають, що зародження садового мистецтва пов'язане з культом ушанування дерев. Ще за часів Київської Русі слов'яни змінювали різні природні об'єкти, а заповідні гаї називалися у них «божеліссям», «праведним лісом», «святибором». Згодом створення старовинних садових композицій періоду Київської Русі було тісно пов'язане зі зведенням храмів, поряд із якими створювалися зелені прилеглі території [4:247].

У спостереженнях щодо світоглядних особливостей українського народу І. Нечуй-Левицький зазначав: «Всі образи для своєї релігії давні українці мусіли брати з природи, котра обгортувала їхнє життя з усіх усюдів...» [10: 4]. Такі дохристиянські традиції, які ґрунтувались на культурі природи, одухотворенні доквілля, коли гаї, дерева, річки виконували сакральні функції, стали основою для виникнення монастирського садівництва в Україні [15: 102].

Варто зазначити, що у середньовічному садово-парковому мистецтві монастирські сади були досить поширеними, порівняно зі світськими. У цей період ставлення людини до природи було обумовлене, насамперед, християнським вченням про рай, тому й набуло глибокого змісту. Отже, символом раю був «сад, в якому «організовані» форми протиставлялися первісному хаосу» [11:54].

Згідно біблійних уявлень, сад – це, перш за все, рай, і постає як обгороджена ділянка землі з найсприятливішими умовами для життя. Проте гріхопадіння перших людей відчужує їх від природи та Бога. Та все ж пам'ять про рай як досконалий простір і прагнення повернутися до нього у людини залишилися. Таким чином, з образом саду як ідеальним середовищем для перебування людини завжди були пов'язані християнські уявлення про рай. Саме сад був тим зразком, на який орієнтувалися християни в процесі освоєння доквілля. Ідея раю стала ключовою для створення садів та парків.

З образом Раю незмінно пов'язане в українському іконописі зображення Страшного суду. Зазвичай, сцена Раю зображена на білому фоні у круглому обрамленні (ікона «Страшний Суд», Мшанець, XV ст., ікона «Страшний Суд», с. Рівне, Словаччина, XVI ст.) або ж оточена стінами (ікона «Страшний Суд», Долина, XVI ст.), що підкреслює замкнутість і символізує вічність та досконалість. З XVII ст. в українському іконописі спостерігаються тенденції до більш реалістичного відтворення. Так, в центрі ікони «Страшний суд» з Меденич на Дрогобиччині (1662 р.) зображено дерево, що гіллям торкається Престолу, а корінням сягає пекла. На думку дослідниці іконографії «Страшного суду» М. Федак-Гелитович, така рідкісна композиція є «алюзією до Едемського дерева пізнання добра і зла» [16]. У вигляді мальовничої місцевості з натуралістично зображеними рослинністю і різноманітними тваринами образ Раю постає на іконі «Гріхопадіння» (Березна, 1760-ті рр.). Популярним у мистецтві також є звернення художників до мотиву вигнання Адама і Єви з Раю, в якому зображення Раю як огороженого місця часто заповнює центральну частину композиції («Історія Адама і Єви» («Трійодь пісна», 1627)).

Таким чином, уявлення про рай як місце замкнене є одним із найстійкіших у християнському вченні. Ідея обгородженості стала основою для виникнення такого типу сакрального саду як «вертоград». У середньовічній символіці саме такий обгороджений сад відповідав образу «ідеального саду». Композиція тогочасного саду базувалася на основі уявлень про досконалість прямих ліній, що відтворюють модель безмежності [8: 166].

Уявлення про замкненість простору саду, а також про його символічне значення, втілювалося художниками у різних формах образотворчого мистецтва, зокрема, в ілюстрації «Вертоград замкнений» до книги Л. Барановича «Труби словес проповідних» (1674), у гравюрі О. Тарасевича із циклу «Пори року» (квітень) до видання «Розаріум» (1678), ілюстрація І. Щирського до поеми І. Орновського «Багатий сад» (1705).

«Філософсько-світоглядні уявлення зодчих доби середньовіччя знайшли відтворення «священного простору» в монастирському саду: розчленування простору саду від фіксованого центра на чотири симетричні квадрати-клумби віддзеркалює ідею створення світу від центральної точки, за образом Всесвіту», – зазначає дослідниця монастирських садів В. Тарас [15: 257]. Таким чином, монастирський сад як образ раю, зазвичай, має регулярне планування, що зумовлювалося чіткою організацією внутрішнього простору, а витіснення дикої стихії та земної присутності у монастирських садах відображають уявлення про створену Богом природу ще в Едемському саду.

В епоху Відродження виникають нові засади композиції саду. В цей період змінилося сприйняття

природи, і естетичний ідеал довкілля визначається вже ідеєю перетворення природи людиною. І якщо раніше сад поділявся на квадратні або прямокутні ділянки, обсажені по периметру, а всередині були грядки з квітами і травами, тобто структура саду була дуже простою, то із середини XVI ст. сади починають безпосередньо узгоджувати з лісами, гаями, і в такий спосіб мальовничі краєвиди входять до садової композиції [11:59-61]. Нове ландшафтне будівництво здійснювалося уже в умовах, де контрасти дикої та окультуреної природи потрібно було спеціально підкреслювати мистецтвом.

В українській культурі епохи бароко сад набуває своєрідних значень. Зокрема, в тогочасних мислителів поширюється трактування світу як саду, «вертограду Божого», тому світ як сад виступає «алегорією благосного буття, що протистоїть хаосу необробленої землі» [2:83]. Значного розвитку досягла релігійна символіка саду того часу, під насаджуванням якого розумілися, перш за все, духовні зусилля.

Варто відзначити символічний характер образу саду, до якого звертається український мислитель Г. Сковорода, у працях якого втілено значний інтерес до природи, простежується ідея гармонійного єднання природи і людини. Насамперед, у творі «Сад божественних пісень» сад виступає символом духовного життя людини, а душу людини, яка прагне досконалості, він уподібнює квітучому саду [12]. Тобто життєве покликання людини полягає у тому, щоб обробляти сад своєї душі. Такий духовний розквіт періоду українського бароко призводить до нового етапу становлення садово-паркового мистецтва в Україні.

Зміна світосприйняття та естетичних ідеалів в середині XVIII століття виявилася у поширенні ідеї вже не регулярного, а пейзажного саду, в якому відтворення зовнішнього середовища відбувалося з дотриманням усіх елементів природи. Природність довкілля досягалася за допомогою гри світла і тіні, мальовничих плям та ефектів перспективи. Особливого значення надавалося відкритому простору, що давало змогу змістовного сприйняття краси природи. Тому рельєф місцевості залишався незмінним, але і облаштовувалися звивистими контурами, водойми відрізнялися довільними обрисами, дерева висаджувалися невеликими групами чи навіть поодинокі. Таким чином, «у візуальних образах пейзажів таких садів відображалось романтичне замилювання людини перед величчю природи, вони стали місцем історичних асоціацій, де оживали легенди й античні міфи» [7:8].

У цей період з'явилася значна кількість ансамблів, унікальних за своїми розмірами, багатством і художнім значенням, до створення яких залучались відомі зодчі. Виникла навіть свого роду конкуренція поміж власниками на краший і багатший сад. Поширеним було змальовувати садові краєвиди на замовлення їх власників серед бага-

тьох художників (П. Лазарєв, О. Кунавін, Н. Орда, В. Штернберг).

Національний дендрологічний парк «Софіївка» є яскравим прикладом парку пейзажного типу і вважається одним з найвідоміших і найкращих шедеврів паркобудівництва Європи минулих століть. Поєднуючи зовнішні культурні тенденції зі специфічними рисами української культури, романтику та природність, «Софіївка» втілює ідею гармонії людини і природи.

Парк розкриває природу в її величних проявах, і не випадково І. М. Долгоруков, відвідавши 1810 року «Софіївку», писав: «Якщо ви бажаєте одержати справедливе уявлення про те, що звичайно називають Полями Єлісейськими, земним раєм, прийдіть до «Софіївки» і подивуйтесь у ній генію творчому. Там природа і мистецтво, поєднуючи усі сили свої, породили прегарне творіння... ніщо не може зрівнятися з тим, що тут бачиш, все полонить і захоплює...» [3:227].

Проте існують дослідження, які вказують на те, що «Софіївка» є не лише міфічним прототипом утраченого раю, а матеріалізованим і таким, що реально існує. Зокрема, таку концепцію обґрунтовує у своїх дослідженнях В. П. Шлапак. Насамперед автор розглядає саму назву парку, стосовно якої суперечливі факти не дають однозначної відповіді. Тому В. Шлапак пропонує сприймати назву «Софіївка» як похідне від поняття-символу «Софія», що на певних етапах розвитку суспільства тісно пов'язувалося з релігією, а у вітчизняній релігійно-філософській і богословській науках насамперед асоціювалося з біблійною «Премудрістю божою». Також автор, проводячи аналогію між річками Едемського саду і наявними річками парку «Софіївка», стверджує, що історичне ядро «Софіївки» – прототип Едемського саду, описаного пророком Мойсеєм у Біблії. За Мойсеєм, Едем добре зрошується водою відгалужень річки, що бере в ньому початок. У «Софіївці» річка Кам'янка є «Велика річка», яка бере початок у витоків між селами Кучубіївка і Родниківка, у Верхньому ставку розділяється на чотири річки. Води цих річок, як і води річок Океан і Мнемосіна течуть в Іонічне море. Крім того, парк «Софіївка» умовно, за задумом її зодчих, розташований також на сході уявного Уманського Едему, як і Едемський сад в Едемі пророка Мойсея, як зазначено в Біблії. Село Городецьке з Олександрівським водозабором із західної сторони символічної країни Едему символізує єгипетське місто Александрію, а село Дмитрушки зі сходу – Азію. Таким чином, В. П. Шлапак стверджує, що «Софіївка» в реальності є матеріалізованим символом Едемського саду [17:343].

Принцип повного використання нерукотворної природи, дикого ландшафту з виключенням елементів симетрії було покладено також в основу композицій таких парків, як «Олександрія» та Корсунь-Шевченківський, що зробило їх одними з най-

цікавіших пам'яток садово-паркового мистецтва України кінця XVIII ст.

Варто згадати також про Раївський дендропарк, розташований у затишній улоговині, в основу композиції якого покладено природний ландшафт. Закладений ще 1760 року поблизу села Рай Бережанського району, парк і сьогодні приваблює мальовничими пейзажами. Не випадково саме так називається місцевість, де розташований парк, адже характер природних факторів певної території неминуче відображається у її географічній назві.

Про наявність таких назв як «Рай» для позначення природних територій свідчать ще записи в літописах, що було пов'язане з розвитком садівництва періоду Київської Русі. У східнослов'янській топонімії слово «рай» означає «сад», тобто ойконім з елементом «рай» — це назва поселення з садами [19]. Довідник адміністративно-територіального поділу України налічує 30 ойконімів, похідних від назви «Рай». Такі ойконіми позначають, як правило, красиві чи цінні у господарському відношенні місцевості (Рай, Райгород, Райгородка, Райгородок, Раймісто, Райполе, Райське, Райозеро, Райки та ін.). Така існуюча кількість назв населених місць з основою на «рай», що сформувалися протягом певного історичного часу, і відображають не просто географічне середовище, а розкривають особливості тогочасної матеріальної і духовної культури населення крізь призму людського уявлення про конкретну місцевість, свідчить про сакральність як одного з найважливіших аспектів у сприйнятті навколишнього середовища українцями.

«Пейзажний» підхід до сприйняття навколишнього середовища [11:120] та інтенсивний розвиток природознавства сформували ставлення до природного ландшафту як естетичного ідеалу. Значно поглибилася тенденція до поширення рис природності та недоторканості ландшафту. Так, у XIX столітті з'являється концепція натурального саду. Дослідники зазначають, що «культ рослин, як провідного ландшафтного компонента, досяг у цей період такого розвитку, що виник навіть термін «сад садівника». Пейзаж у саду садівника оцінювався за ботанічним інтересом, унікальністю рослин, з яких він складається» [11:122].

У XIX столітті в Україні було створено чимало таких парків, знаменитих своєю природністю, зокрема, Тростянецький дендрологічний парк І. М. Скоропадського, який завдяки надзвичайно красивим ландшафтам та унікальній колекції рослин, вважається одним із кращих ландшафтних парків. Варто згадати і про Качанівський парк, що був «чудовий саме своєю «природністю», благородною й суворою простотою» [11:122]. Краєвиди саме цього парку знайшли відображення у роботах художника, який захоплювався українською природою, В. Штернберга, («Садиба Г. Тарновського у Качанівці», «Альтанка в Качанівці», 1837).

У XIX–XX ст. набуває поширення ідея універсальності саду, в якому поєднуються не лише естетичні, а й корисні та лікувальні функції.

У створенні ідеалізованого, символічного образу української оселі дерево відіграє особливу роль. Так, образ українського саду не уявляється без яблуні, черешні, вишні, груші. Головні українські садові рослини часто втілюються у пейзажних роботах митців. Наприклад, поширеним образом у роботах художників є яблуня (М. Беркос «Яблуня цвіте» (1919), М. Бурачек «Яблуня в цвіту» (1938)), яка взагалі вважається «культовим деревом мистецького світу». Адже саме яблуня у християнській символіці є символом райського дерева пізнання добра і зла [15:229]. Доречно згадати і про сакралізоване значення саду Т. Шевченка («Пішла в садок у вишневий, / Богу помолилась»), у творчості якого образ вишні вважається національним символом, а ідилічним образом рідної землі стає саме «Садок вишневий коло хати» [2:132]. Крім плодових дерев, поширеними в українській культурі є тополя, дуб, береза, липа, верба.

Для українського світорозуміння в мистецтві садівництва характерним є також і естетичний ідеал, що виявляється у плеканні квітництва вже впродовж багатьох століть, а «зміна квітів та квітіння як прообразу нового життя в саду є способом виявлення в мистецтві садівництва національного розуміння Всесвіту» [18:94]. Особливою увагою в українській культурній традиції користуються мальви, барвінок, мак, чорнобривці, любисток, що також знайшли своє відображення у творчості багатьох українських митців. Зокрема, цікавими є фантазійні маки М. Приймаченко, маки у високому різнотрав'ї С. Васильківського («Мак цвіте»), а також мальви К. Білокур, які «вписуються у садово-городню гармонію природно, суверенно, з високою культурою співжиття й оптимізму» («Мальви», 1950) [19:34]. У пейзажах Віктора Зарецького природа знаходить втілення як образ міфічного раю («Бузок. Біля хати» (1985), «Мальви» (1986), «Сад квітне» (1986)). Для художника важливим був зв'язок із природою, а в поетичному сприйнятті природи простежувалася «ідея, що треба вчитись у природи осягати Божий замисел» [1:132]. Поширеним у творах художника також є образ дерева («Вогненне дерево. Знак біди» (1987), «Дерево мистецтва» (1988), «Вознесіння» (1989)), а в образі садівника («Посадити дерево» (1988)) навіть проглядаються автопортретні риси [1:170].

Таким чином, гармонійне поєднання основних садових рослин, які увиразнюють світобачення нашого народу, зумовило поетичне трактування українського саду.

Вважається, що сучасні рослини походять від тих, які зростали в Едемському саду, з чим і пов'язана віра людей в їх цілющу силу. В останні десятиліття значною популярністю у світі користуються Біблійні сади. В Україні такі сади закладено

в м. Івано-Франківськ (2011), м. Чернівці (2013), м. Дніпропетровськ (2014). У Біблійних садах вирощують рослини, які згадуються у Святому Письмі, зокрема такі, як бук, тополя, верба, виноград, троянда, лілія, шафран, льон, мирт, гранат, інжир та інші. Більшість з цих рослин широко застосовуються в нашому повсякденному житті.

Досліджуючи можливість існування українського саду як самостійного стилю планування території, І. Кравцова доходить висновку, що існує «український садово-парковий ландшафт», який поєднує в собі ландшафтний стиль організації території, європейський досвід роботи архітекторів, дизайнерів та специфіку природних умов України. Серед українських елементів у організації садово-паркового ландшафту і власне його фонових ознак, автор виділяє природні компоненти, які вказують на етнічну ідентичність [8:46].

Висновки. Таким чином, у процесі історичного розвитку українського народу в садах втілювалися певні ідеальні способи впорядкування довкілля. Сад як стійкий мотив у мистецтві, пов'язаний із категорією ідеального простору, з часом набував все нових значень. Втілення ідеї саду як священного простору розпочалося ще з дохристиянських уявлень про одухотвореність довкілля. Згодом концепція ідеального саду як небесного раю знаходить вираження у середньовічних монастирських садах. Пізніше, на зміну регулярному, з'являється ідея пейзажного саду, в якому втілювалося захоплення перед величчю природи. Пейзажний сад зумовив ставлення до природи як естетичного ідеалу, що й призвело до появи концепції натурального саду. Для українських митців художнє осмислення простору набувало сакрального значення і садово-паркові ландшафти сприймалися ними як образ ідеального довкілля, відповідаючи уявленням про те, яким саме має бути ідеальне середовище для перебування людини.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження комплексів ідей, пов'язаних із поняттям ідеального довкілля та його символічно-образного втілення засобами «візуальної форми», дозволить виявити світоглядні настанови українців стосовно гармонійного взаємозв'язку людини з природою, зрозуміти національну своєрідність осмислення цієї проблеми у вітчизняній культурі, поглибити культурологічні знання, пов'язані з художнім втіленням проблеми «людина-природа».

Література:

1. Авраменко О. Терези долі Віктора Зарецького / О. Авраменко. — Інститут проблем сучасного мистецтва АМУ. — Київ: Інтертехнологія, 2006. — 256 с.
2. Боронь О.В. Поетика простору в творчості Тараса Шевченка / О.В. Боронь. — К.: Агентство «Україна», 2005. — 152 с.
3. Долгоруков И. М. Славны бубны за горами или путешествие мое кое-куда 1810 года / И. М. Долгоруков. — Москва : в университетской типографии (Кагков и К), 1870. — 355 с.
4. Дударець В.М. Особливості садового мистецтва Київської держави / В.М. Дударець // Культура і мистецтво у сучасному світі: Наукові записки КНУКіМ. Випуск 13 / Київський національний університет культури і мистецтв. — К., 2012. — 280 с.
5. Жадан В.Б. Садовий простір як модель ідеального світу / В.Б. Жадан // Культура України. — Вип. 30. — 2010. — С. 114–122.
6. Климчук О. І високо росте смуток ніжно-рожевий / О. Климчук // Музейний провулок. — № 1(9). — 2008. — С. 28–35.
7. Косаревська Р.О. Семіотика архітектурно-пейзажних формоутворень доби класицизму в Україні на прикладі білоцерківського парку «Олександрія»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. архітектури : спец. 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури» / Р.О. Косаревська. — К., 2007. — 20 с.
8. Кравцова І.В. Український садово-парковий ландшафт / І.В. Кравцова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. — 2014. — Вип. 26. — С. 40–47.
9. Лихачев Д.С. Поетика садов. К семантике садово-парковых стилей / Д.С. Лихачев. — 2-е изд., испр. и доп. — СПб: Наука, 1991. — 370 с.
10. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / І.Нечуй-Левицький. — К.: АТ «Обереги», 1992. — 88 с.
11. Родічкін І. Сад і культура України / І. Родічкін, О. Родічкіна // Хроніка-2000. — № 41–42. Поезія українського парку. — К., 2001. — С. 48–141.
12. Сінькевич О. Біблійна основа системи «Саду божественних пісень» Григорія Сковороди [Електронний ресурс] / О. Сінькевич // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. — Том III–IV. — Krakow, 1995. — Режим доступу: http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/kzu_3_4/241_sinkewycz.htm
13. Січинський В. Чужинці про Україну / В. Січинський. — Львів: Світ, 1991. — 94 с.
14. Соколов М.Н. Принцип рая. Главы об иконологии сада, парка и прекрасного вида / М. Н. Соколов. — М.: Прогресс-Традиция, 2011. — 736 с.
15. Тарас В.Я. Монастирські сади Галичини (X – середина XIX ст.) / В.Я. Тарас. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. — 276 с.
16. Федак-Гелитович М. Страшний суд в українському іконописі [Електронний ресурс] / М. Федак-Гелитович. — Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/spiritual_culture/icon/iconografia/46936/
17. Шлапак В.П. «Софіївка» як загадкова таємниця Едемського саду / В.П. Шлапак // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техніч. праць. — Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. — Вип. 20.15. — С. 336–343.
18. Ямчук П.М. Філософія саду в світовій та українській світоглядних традиціях / П.М. Ямчук // Філософські обрії. — 2013. — Вип. 30. — С. 89–97.
19. Янко М.П. Топонімічний словник України [Електронний ресурс] / М.П. Янко. — Режим доступу: <http://www.toponymic-dictionary.in.ua>